

Галина Гримашевич,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови
та методики її навчання
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Проблеми історії становлення, розвитку та періодизації української мови здавна привертали увагу не тільки українських, а й зарубіжних учених, хоча в різні періоди розв'язання цього надзвичайно складного питання дослідники мали інколи досить суперечливі погляди на порушувану проблему, які часто суперечили логіці науковості та достовірності аналізованих фактів. Насамперед у цій царині важливими є напрацювання І. Огієнка, В. Німчука, Г. Півторака, Ю. Шевельова, О. Царука та інших. Зокрема, ще в ХІХ ст. актуалізувалося вивчення проблеми українського етногенезу та глотогенезу, свідченням чого є праці О. Потебні [23], О. Черткова [31], П. Шафарика [33]. У радянський період досліджуване питання часто набувало політичного присмаку, оскільки в багатьох наукових розвідках було зроблено спробу показу вищості, архаїчності російської мови порівняно з українською, що, звичайно, не мало під собою надійного наукового підґрунтя [28]. Натомість у час незалежності України це питання вибухнуло з новою силою, адже саме в цей період українські вчені могли достовірно показати історію українського етносу та його мови. Із-поміж таких досліджень варто насамперед назвати напрацювання Ю. Шевельова [34], Г. Півторака [18–22], В. Німчука [11–13], Л. Залізняка [7–8], О. Ткаченка [26; 27], О. Царука [29; 30]. Сучасні лінгвістичні дослідження в царині порушеної проблеми прагнуть до узагальнення напрацювань у зазначеній площині та систематизації поглядів попередників [1; 15–17; 24; 25].

Під час відповіді на питання «З якого часу існує кожна окрема слов'янська мова?» потрібно починати підрахунок від доби завершення останнього значного етнічного переміщення, додавши 150–200 років (період, за який повинно завершуватися утворення народності). Мова навіть тисячоліття тому була повнокровним організмом, здатним лише до видозміни переважно шляхом витіснення давніх форм більш новими. Звичайно, для пояснення мовних фактів важливо залучати й позамовні. Жорсткою необхідністю є використання комплексного підходу до вирішення мовознавчих проблем. Я. Грімм зауважував: «Мова є живішим свідченням про народи, ніж кістки, зброя і могили». На думку О. Шахматова, А. Кримського, у період ІХ ст. поляни говорили не однаково з деревлянами, а сіверяни відрізнялися своєю мовою від бужан та уличів [32].

Початки української мови, як і інших слов'янських, потрібно шукати ще в праслов'янській правітчизні. Виділення слов'янської єдності варто відносити до середини І тисячоліття до нашої ери. З цього часу варто розпочинати

відлік найбільш повнокровного функціонування праслов'янської мови (саме ж її зародження датується II–III тисячоліттям до нашої ери). Про виникнення української мови, її функціонування в різні періоди розвитку, взаємодію та співвідношення з іншими слов'янськими та неслов'янськими мовами відомо багато висловів учених:

Н. Філіп: «Колискою слов'ян була територія поріччя Одера і Вісли, на схід аж до Прип'ятських боліт».

О. Шахматов: «Уже в самому зародку праслов'янська мова мала ознаки діалектної стратифікації і являла собою лише відносну єдність».

М. Трубецькой: «Наскільки ми можемо проникнути в глибину віків, ми завжди знаходимо в давнині багатство мов».

С. Смаль-Стоцький: «Між українською і російською мовами не може бути встановлений більший рівень спорідненості, ніж між іншими слов'янськими мовами, особливо якщо зважити на те, що ці дві мовні області мають набагато довшу контактну лінію, а також на те, що більшість українців перебуває під російським пануванням, під впливом російської мови в школі, церкві й часто в повсякденні, що, зрештою, у XVII–XVIII ст. українська мова при своєму становленні як писемної й літературної підпала структурному впливу російської писемної мови».

О. Ткаченко: «У східнослов'янській групі українська мова за низкою своїх рис протистоїть російській та білоруській. На ранніх етапах виділення східнослов'янської гілки вже намітився розподіл на українську і спільну російсько-білоруську».

О. Царук: «У надрах праслов'янського мовного союзу (до IV–VI ст.) намітилися й пізніше виокремилися 2 діалекти: антський і склавінський (словенський). Праслов'янщина розпадається не на три діалекти, а на два. У мовному плані це виражається так: 1) антський мовний союз (польська, чеська, словацька, українська; тяжіють до нього білоруська, хорватська, словенська; 2) склавінський (у центрі – болгарська, сербська, російська, македонська мови)».

М. Грубий: «Між польською і чеською мовами існує такий рівень близькості, що за певних умов їх можна було вважати за одну. Значно більші відмінності між великоруською та малоруською мовами».

О. Потебня: «Українська мова за часів Київської Русі вже існувала».

А. Кримський: «Жива українська мова XI ст. стоїть посеред східного слов'янства цілком уже відокремлена».

М. Красуський: «Малоросійська мова не тільки старша від усіх слов'янських (навіть старослов'янської), але й від санскриту, грецької, латинської та інших мов».

М. Грушевський вважав український народ давнім (анти, скіфи, роси, руси), адже згадки про цей народ засвідчують давні іноземні джерела (звістки про антив належать до III–IV ст.). Остання згадка про антив датована 602 роком. Далі ми вже маємо писемні пам'ятки, що стосуються давньоукраїнського (давньоруського) періоду.

В. Німчук назвав проблему періодизації найзлободеннішою і найскладнішою.

В. Розов стверджував: «Від фіксації в найдавніших пам'ятках народнорозмовної риси можна впевнено віднімати століття і твердити, що в живому мовленні вона існувала уже на століття в глибину».

Над проблемою походження та періодизації української мови вчені почали замислюватися задовго до здобуття Україною незалежності – ще в XIX ст.

Першим ґрунтовним дослідженням з історичної фонетики української мови, де порушено питання про час її формування, була праця **П. Житецького** «Очерк звуковой истории малорусского наречия» (1876 р.), у якій автор робить висновок, що основні риси українського вокалізму сформувались уже в XII–XIII ст. [5]

Видатний український філолог **О. Потебня** вважав, що східнослов'янська мовна територія в глибоку давнину становила певну спільність – руську мову, що згодом поділилася на два наріччя, одне з яких утворило основу української мови. Цей процес був поступовий і досить тривалий. Учений і не прагнув установити точний час виникнення української мови, а лише зазначив: «Можна тепер напевне сказати, що поділ руської мови відбувся в часі раніше, ніж час XI ст.», бо «вже на початку руської писемності мова наша є лише сукупністю наріч». Отже, згідно з поглядами О. Потебні, українська мова існувала вже за часів Київської Русі. Учений писав: «Підводячи теперішні руські наріччя до їхніх давніх ознак, знаходимо, що в основі цих наріч лежить одна, конкретна, нероздроблена мова, що вже відрізняється від інших слов'янських. Поділ цієї мови на наріччя почався ще перед XII ст., тому на початку XIII ст. знаходимо вже безсумнівні сліди поділу самого великоруського наріччя на північно- і південновеликоруське, і такий поділ <...> передбачав уже й існування малоруського, що більше відрізняється від кожного з великоруських, ніж ці останні від другого». О. Потебня був переконаний, що в давнину існувала спільна для східних слов'ян мова – руська, яка згодом розпалася на два наріччя. Однак процес розпаду, на його думку, тривав довго, оскільки «відокремлення етнографічної одиниці – це не народження дитини і не падіння яблука, про яке можна сказати, воно сталося о такій-то годині, хвилині... Тут можна визначити тільки століття, пізніше за яке не могло відбутися виділення мови» [23].

Водночас у XIX ст. спалахнуло кілька дискусій між російськими й українськими науковцями щодо виникнення української мови.

Зокрема, російський історик **М. Погодін** (праця «Записка о древнем языке русском», 1856 р.) вважав, що в стародавньому Києві та на Київщині за часів заснування руської державності й до татаро-монгольської навали жили росіяни та їхні предки. Українці, за його гіпотезою, прийшли сюди із Закарпаття й заселили спустошену татаро-монголами Київщину наприкінці XV ст.

На цю теорію відгукнувся видатний український учений-правознавець, історик, фольклорист і мовознавець **М. Максимович** (стаття «Филологические письма», 1856 р.), що зумовило початок дискусії з цієї проблеми. М. Максимович спростував твердження М. Погодіна про прихід українців із Закарпаття на нібито російську Наддніпрянщину, довів автохтонність українського населення на цих землях і зазначив, що українська мова формувалася в Південній Русі в X–XI ст.

1883 року спалахує дискусія про автохтонність українців та української мови в Києві та на всій Наддніпрянщині між російським академіком **О. Соболевським** та українським філологом **П. Житецьким**. О. Соболевський виступив на засіданні Історичного товариства Нестора-літописця з доповіддю «Как говорили в Киеве в XIV–XV веках», у якій зробив висновок про належність київського говору не до української, а до російської мови, що нібито підтверджувало погодінську теорію. Таке твердження спростував на цьому ж засіданні П. Житецький, а на наступному виголосив доповідь «По поводу вопроса о том, как говорили в Киеве в XIV–XV веках», де переконливо довів, що в старокиївських писемних пам'ятках відзначено чимало мовних рис, характерних для галицької писемності, що в давньому Києві та в Галичині «панував звуковий тип одного й того ж наріччя». Його підтримали М. Дашеквич, В. Антонович та інші вчені.

У XX ст. – періоді повального зросійщення – єдино правильною була позиція, за якою початок формування української мови припадає на XIII–XIV ст. – період падіння середньовічної держави Київська Русь. «Материнською колискою» української, російської та білоруської мов проголошувався давньоруська (спільнослов'янська) мова, яка існувала у VIII–XIII ст.

У дусі радянської науки періодизував історію української мови **Ф. Медведєв**, який виділяв такі періоди:

1. Древньоруська мова (від початку VII до XIV ст.).
2. Мова російської, української та білоруської народностей (від XIV до XVII ст.).
3. Російська, українська та білоруська національні мови (XVII ст. – до наших днів) [10].

М. Жовтобрюх вважав, що специфічні звукові риси української мови інтенсивно склалися вже в давньоруський період, хоч української мови як самостійної системи тоді ще не було. Від II пол. XII ст. і в XIII ст. у межах єдиної давньоруської держави розвивалися діалектні риси, що спричинило розмежування північно-східної діалектної зони від південно-західної; у фонологічній системі останньої сформувалися основні риси, властиві українській мові [6]. Ці погляди перегукуються з позицією **Ф. Філіна** та вкладаються в офіційну усталену концепцію радянської історіографії, згідно з якою XIV ст. вважають початком самостійної історії слов'янських народностей та їхніх мов [28].

У процесі вивчення генези української мови важливе значення має періодизація, до якої відомі різні підходи вчених.

О. Шахматов виділяв:

1. Спільноруський (праруський) період існував від виділення східних слов'ян із праслов'янської мови до кінця VIII – початку IX ст. чи до половини X ст.

2. Давньоруський – XI–XII – перші десятиліття XIII ст., коли витворилися основні особливості східнослов'янських [32].

А. Кримський:

1. Період праруської єдності до IX ст.

2. Період південноруської мови – X–XIV ст. [32].

П. Бузук зазначав, що, поки не буде остаточно розв'язане питання про хронологію, студіюючи історію східнослов'янських мов, маємо право виділяти:

1. Передісторичну добу (до появи пам'яток письменства).

2. Історичну добу [2].

Л. Булаховський не дає чіткої періодизації, але виділяє:

1. Період східнослов'янської єдності, яка склалася переважно в IX–X ст.

2. Процес розпаду колишньої східнослов'янської єдності й виділення з неї говірок – предків української мови. Певний час, імовірно, у XIII ст. предки українських та білоруських говірок становили відносну щільність [3].

І. Огієнко зауважував, що говорити про єдність давніх східних племен північних і південних не маємо жодних наукових підстав, бо такої єдності ніколи не було, і ніколи не було якоїсь однієї спільної руської мови на Сході слов'янства. Україна, яка тоді звалася Русь, під своєю державою об'єднала в IX–X ст. увесь слов'янський схід, тобто народи український, російський та білоруський, але це було об'єднання лише державне, політичне й у жодному разі не мовне [14].

У підручнику «Історична граматика» автори виділяють:

I. Для незадокументованого періоду:

1) спільнослов'янська мова (до VI ст. н.е.);

2) давня спільносхіднослов'янська (антська) мова (VI–VIII ст.);

3) давньоруська мова початкового періоду (IX–XI ст.);

II. Для задокументованого періоду (XI–XIII ст.):

1) давньоруська мова пізнішого періоду (XI–XII ст.);

2) українська мова (початок XIV–XX ст.).

Ю. Шевельов виділяє 4 періоди в історії розвитку української мови:

1. Протоукраїнський (до середини XI ст.).

2. Староукраїнський (середина XI–XIV ст.).

3. Середньоукраїнський:

а) ранній середньоукраїнський (XV – середина XVI ст.);

б) середньоукраїнський (середина XVI – початок XVIII ст.);

в) пізній середньоукраїнський (кінець XVIII ст.).

4. Сучасний (від самого кінця XVIII ст.) [6].

О. Горбач запропонував періодизацію за двома етапами:

1. Етапи виникнення української мови серед інших слов'янських:

А) праїндоевропейська доба (2000 р. до н.е.);

Б) балтослов'янська доба (1500–1300 р. до н.е.);

В) праслов'янська доба (1300 р. до н.е. – 500 / 800 р.н.е.):

– старший період порівняно небагатьох змін (до 200 / 300 р.н.е.);

– молодший період більших змін (200 / 300 р. – 800 р.);

Г) протосхіднослов'янська доба (500–800 р. – 900–000 р.н.е.) – деназалізація голосних, повноголосся.

2. Виникнення української мови в її двох діалектах – південно-західному та північно-східному (XI / XII – XV ст.) – після занепаду зредукованих [4].

Ю. Карпенко поділяє українську мову залежно від мовних процесів, які відбувалися в той чи інший період:

1. Праслов'янська мова (кінець II тисячоліття до н.е.) – закон наростаючої звучності, поява носових, складотворчих Р, Л; палаталізації задньоязикових.

2. Спільна мова східних і південних слов'ян (II ст. до н.е. – IV ст. н.е.) – перехід gv, kv у z, sv; спрощення в групах dl tl – l; перехід tj, dj у dz, dj.

3. Спільносхіднослов'янська мова (IV–X ст.): антська мова (IV–VII ст.), давньоруська мова (VIII–X ст.) – повноголосся, перехід початкового je в o, деназалізація носових.

4. Давньоукраїнська мова (XI–XIV ст.) – занепад зредукованих та його наслідки; зміна e в o після шиплячих, злиття ы та и; зміна ъ в і.

5. Староукраїнська мова (XV–VIII ст.) – перехід o, e в і; опозиція глухих / дзвінких, твердих / м'яких.

6. Нова українська мова (XIX–XX ст.) – зміни орфографічного рівня, взаємодія орфоепії та орфографії [9].

Г. Півторак вважає, що процес становлення східнослов'янських мов не був синхронним. Найраніше він розпочався з української мови через те, що майже вся територія України була прабатьківщиною слов'ян. Увібравши в себе значну частину праслов'янської мовної спадщини, протоукраїнські діалекти впродовж VI–IX ст. розвивалися, виявляючи чимало специфічних (українсько-білоруських) діалектних рис і менше російських особливостей. Цей процес тривав і в епоху Київської Русі. Рубежем, від якого є всі вагомі підстави вважати українську мову самостійною, є XI–XII ст., коли остаточно оформлюється своєрідність фонетичної системи української мови. У праці «Походження українців, росіян, білорусів та інших мов» учений зауважує, що внаслідок змішування трипільців зі степовиками-індоєвропейцями (аріями) виник український антропологічний тип. Заперечує існування племен укрів чи укрівів. Автор зазначає, що історія українського суспільства почалася від середини другого тисячоліття до нашої ери, від періоду появи на наших землях слов'ян, що на той час уже сформувалися як окремий індоєвропейський етнос. Дослідник доводить, що слов'яни з'явилися на історичній арені не раніше кінця третього тисячоліття до нашої ери. На його думку, спільнослов'янський (праслов'янський) період тривав до середини першого тисячоліття нашої ери. Праслов'янська спільність і мова розпалася на дві групи: західну (польську, чеську, словацьку, лужицьку), східну (українська, російська, білоруська, сербська, болгарська, словенська, македонська). Східнослов'янський ареал ще 5 століть являв собою досить

стійку етномовну спільність, у якій у IV–VI ст. н.е. стали виразно виділятися два масиви – північні анти й південні склавіни. Прабатьківщина слов'ян – між Дністром, Прип'яттю й середнім Дніпром. На території сучасної Білорусії жили балти. Антська держава проіснувала до початку VII ст. н.е., поки її не розгромили авари. Значення антського періоду в історії українців полягає в тому, що саме від цього часу (середина першого тисячоліття н.е.) простежується етнічна спадкоємність населення на території сучасної України. Але на український етнос вплив мали й склавіни. Після остаточного розпаду в середині першого тисячоліття нашої ери праслов'янської етномовної спільності на значній території України протягом VI–VIII ст. жили нащадки склавів та антів. Історія українців як окремого етносу бере початок від середини першого тисячоліття нашої ери, тобто безпосередньо від розпаду праслов'янської етномовної спільності. З цього часу протягом 1500 р. на нашій території розвивався один етнос, який від часу пізнього середньовіччя має назву українського. На V–VI ст. н.е. припадає остаточний розпад праслов'янської етномовної спільності. З цього часу починає формуватися український етнос та українська мова. Г. Півторак упевнений, що Київська Русь виникла як рання українська держава. Він заперечує міф «про спільну колиску старшого та менших братів», оскільки в тій колисці старший брат і не колихався, бо становлення російського етносу відбулося далеко від Києва й усієї первісної Росії. Формування російської народності розтягнулося більше ніж на 3 ст. (друга половина XII – кінець XV ст.) і пройшло декілька етапів. Отже, наявний фактичний матеріал доводить, що «російський брат» за віком зовсім не старший, а наймолодший. Та і в спільній колисці він не був, бо, коли народився, колиска вже розвалилася. До Київської Русі росіяни мають дотичність ту, що їхні землі деякий час напівформально входили до складу цієї держави, і майбутні росіяни засвоїли християнську культуру Київської Русі з багатьма українськими впливами, оскільки творцем Київської держави був український етнос, а також перейняли етнічну назву Русь [20].

У цій же монографії він порушує питання про мовну ситуацію в Київській Русі. Учений вважає, що в Київській Русі було 2 форми усної мови (усне народне діалектне мовлення та усно-літературне койне, тобто спільні діалекти для багатьох верств населення) і 2 писемно-літературної мови – давньокиївська (давньоруська) та церковнослов'янська. Найпоширенішим було усне народне мовлення. Він зауважує, що багато українських рис є в пам'ятках XI–XII ст., доводить, що рубіж XI–XII ст. можна умовно визнати часом завершення формування української мови. Розвінчує погляди М. Ломоносова, який висунув гіпотезу, що малоросійський діалект через сусідство з поляками змішався з польською мовою й від того зіпсувався. Учений вважає, що назва Україна з'явилася в останній чверті VII ст. [20]

В. Німчук пропонує періодизацію мови як лінгвальної системи:

1. Праслов'янська мова з протосхіднослов'янськими діалектами в її складі (до VI–VII ст.).

2. Прасхіднослов'янська мовна єдність із протоукраїнськими діалектами (VII–VIII – X ст.).

3. Давньоруськоукраїнська мова (XI–XIII ст.).

4. Середньоукраїнська (або середньоукраїноруська) мова (XIV–XV – кінець XVII ст.):

А) рання середньоукраїнська мова (XIV–XV – I пол. XVI ст.);

Б) пізня середньоукраїнська мова (II пол. XVI – кінець XVII ст.)

5. Новоукраїнська мова (від кінця XVII ст.) [11].

Новаторським, революційним є погляд **О. Царука**. На основі аналізу вже відомих та нових історичних, археологічних, етнографічних, антропологічних та лінгвістичних фактів він заперечує традиційний тріалістичний поділ слов'ян (південні, східні, західні) і пропонує дуалістичний (антська і словенська підгрупи), а також по-новому осмислює місце та значення української мови серед інших слов'янських. Він зазначав, що на основі послідовного зіставлення історичних, археологічних даних можна визначити ті давні прамови, які будуть вихідними для проведення генеалогічної дистрибуції, – праслов'янська, словенська й антська. Після поглиблення диференціації праслов'янського ареалу слов'янство розподілилося на дві великі групи – антську й словенську. До антської підгрупи лінгвіст зараховує антську прамову, українську, білоруську, польську, чеську, хорватську, верхньолужицьку мови; до словенської – словенську прамову, старослов'янську мову, російську, болгарську, македонську, сербську, нижньолужицьку, словенську мови, кашубський і словінський діалекти польської мови [30]. На думку О. Царука, українська та російська мова на початку давнього періоду свого самостійного розвитку були двома найвіддаленішими слов'янськими мовами, які найбільш яскраво відображали у своїй структурі специфічні риси двох різних мовних підгруп. Крім того, українська та російська мови мають різні історії. Упродовж певного хронологічного періоду (від часів антської прамови й до IX ст.) ці дві мови найвіддаленіші в типологічному аспекті. Лише географічне сусідство, спільність фрагментів історії, релігійної традиції спричинили часткове наближення їхніх граматичних систем. Ці мови не вичленовуються з одного «давньоруського» тіла, а певний час просто взаємодіють, що призвело до виникнення певних ізоморфних ознак. Українська мова й досі залишається мовою антської за загальним типом граматичної системи, такою, що найповніше серед інших мов антської підгрупи зберігає особливості говору пшеворської культури. Тому для встановлення історії певних українських форм є доцільним звернення насамперед не до російської, а принаймні до білоруської, потім до польської, чеської, верхньолужицької, словенської та ін. Порівняймо:

Українська мова	Польська мова	Чеська мова	Російська мова
Мацати	Масас	Maceti	Щупать (трогать)
Верещати	Wrzeszszec	Vriskat	Вопеть

Ячати	Jescec	Jecet	Жалобно кричать
Йой	Joј	Joј	Ой
Белькотати	Belkotac	Blekotat	Бормотать
Ляскати	—	Loskati	Щелкать
Лоскотати	Loskotac	—	Щекотать

О. Царук підтримує думку інших учених, що східнослов'янські мови між собою пов'язують три риси: «повноголосність, спосіб м'якшення зубних, зачинне О» (А. Кримський), тобто повноголосся, початок О на місці колишнього је, наявність ч, ж, на місці tj, dj, kt'. (В. Русанівський). Учений зауважує, що анти – представники корчацько-празької культури, а російська та українська мови із самого початку виступали як дві найвіддаленіші мови; найбільш спорідненою в генетичному плані з українською мовою є білоруська. Автор аналізує такі фонетичні явища:

1) долю звука Ф, який більше поширений у мовах склавінської підгрупи;

2) зміну зг – зк, зазначаючи, що на українському ґрунті фіксація зг – зк фіксується вже в давньоруських пам'ятках і тлумачиться як одна з характерних ознак вияву впливу живої української мови; цей перехід є типовим для інших мов антської підгрупи, російська мова послідовно зберігає успадковане з праслов'янської зг;

3) зміну О, Е в І, яку вважають однією з найпомітніших рис української мови, причому рефлексі давніх О, Е споріднюють українську мову із західнослов'янськими;

4) наявність / відсутність початкового И (*имати, играти*), зазначаючи, що ця на перший погляд незначна риса виявляється яскравою під час проведення загальнослов'янського поділу;

5) звукосполучення KV, ZV, зазначаючи, що праслов'янське звукосполучення *kv розглядається як західнослов'янський фонетичний кваліфікатор; в українській мові наявні **кв** і **цв**; варіант **кв** для української мови є питомим; форми із **цв** (*цвіт, цвіль*) можна трактувати як залишки словенського субстратного шару [30].

О. Ткаченко пропонує соціолінгвістичну класифікацію слов'янських мов. Він виділяє соціолінгвістичні типи мов:

1. Одноосібна мова (збереглася в пам'яті її останнього носія, здатного її відтворити).

2. Частково-генераційна (мова, яка вимирає, мова найстаршої генерації її носіїв).

3. Частково-етнічна (мова так званої неповної нації).

4. Частково-територіальна (мова, яка не одержала статусу державної).

5. Повно територіальна мова (державна мова).

6. Позатериторіальна мова (мова, знання якої поширюється за межами мовної території) [26].

Учений вважає, що українська мова є частково-етнічною в Східній Україні та повно етнічною, але поки що частково-територіальною, що, проте, перетворює її на повно територіальну державну мову з повноцінним

функціонуванням у Західній Україні. Парадоксально, але, попри чисельність населення, українська мова залишається й сьогодні частково-етнічною. Домінування на території України російської мови спричинило недоформованість мови та пригнічене становище українського народу. Спорідненість української та російської мов дала змогу панівній верхівці Росії впродовж тривалого часу зображати українську мову у вигляді провінційного різновиду російської, властивого лише «неосвіченим селянам», і під цим приводом придушувати її розвиток [26].

Проблема походження та періодизації української мови хвилювала й учених з інших країн. Наприклад, чеський археолог **Нідерле** твердить, що українці та білоруси найбільш автохтонні на своїх землях. Російський історик **О. Чертков** пише, що скіфів (росів) – праукраїнців (на заході) аж біля Рейну називали украми, готи землю цих укрів називали Українською. Саме О. Чертков ще в середині XIX ст. доводив у працях, що ще в 1570 р. до н.е. називали хліб паляницями («Это паляницы малороссиян; они еще и теперь называют так особого рода пшеничный хлеб») [31]. Чеський учений **П. Шафарик** пише, що назви «роси», «руси» вживалися стосовно праукраїнців у III ст. н.е. [33]

Відомі також думки про те, що українська мова була основою (ядром) інших слов'янських, бо й територія сучасної України є прабатьківщиною Слов'янщини (Славії). Багато українських етнографів, істориків, українознавців вважає, що українська мова походить від санскриту. Існує гіпотеза, що родоначальником усіх європейських мов є не давньогрецька, латинська або давньоєврейська мова, а давньоіндійська мова Вед (санскрит). Українська мова має спільні елементи з цією мовою, бо одна й друга входили в спільноіндоевропейську мову. Порівняймо:

Українська мова	Санскрит	Українська мова	Санскрит
багато	багута	жінка	джані
будити	буд	кара	кара
видіти	видіта	кіл	кіл
грива	грива	мара	мара
дерево	дарево	кут	кута

Але водночас варто зауважити, що проблеми походження та періодизації української мови актуальні й досі, оскільки не напрацьовано єдиних та абсолютно точних, доказових і переконливих аргументів та відповідей. Співіснування різних наукових концепцій та гіпотез є також свідченням актуальності, складності та перспективності дослідження цієї проблеми, яку розв'язують уже не одне століття. Аналіз поглядів учених показує, що є традиційні думки, а також новаторські, оригінальні позиції щодо досліджуваної проблеми.

Отже, поглиблене вивчення й розв'язання проблеми походження української мови та її становлення як самобутньої лінгвістичної системи на основі аналізу і відомих, і нових фактів дасть змогу об'єктивно осмислити її унікальність, місце, значення та роль серед інших слов'янських і

європейських мов, а відтак – сприятиме формуванню ґрунтовної генеалогічної класифікації слов'янських мов.

Отже, історія українського народу та української мови надзвичайно багата й давня, справді гідна великої нації. Її немає потреби прикрашати, посилювати якимись міфами й вигадками, відсувати вглиб тисячоліть аж до кам'яного віку. Це абсолютно не посилює її значущості. Шукаючи наші прадавні корені, історичні витоки, мовні аналогії та спільноти, ми маємо ґрунтуватися на тому, що українці – це частина слов'янського світу, а українська мова – одна зі слов'янських мов, яка пов'язана як зі слов'янськими, так і з неслов'янськими мовами. Їй основне – відштовхуватися не від політики, емоцій, амбіцій, а наукових достовірних даних. А вони підтверджують те, що відлік української мови, як й інших слов'янських, потрібно починати одразу після розпаду праслов'янської мови-основи, коли кожна мова отримала право розвиватися як окрема.

Список використаної літератури

1. Акуленко В. В. Українська мова в європейському контексті. Мовознавство. 1998. № 2–3. С. 91–97.
2. Бузук П. Нарис історії української мови: Вступ, фонетика і морфологія з додатком історичної хрестоматії. К., 1927. 94 с.
3. Булаховський Л. А. Питання походження української мови. К., 1956. 218 с.
4. Горбач О. Генеза української мови та її становище серед інших слов'янських мов. *Зібрані статті*: У 3-х томах. Т. 3. Мюнхен, 1993.
5. Житецький П. Г. Очерк звуковой истории малорусского наречия. — К., 1876. Режим доступу: <https://archive.org/details/zhitetski3/1876/page/n389/mode/2upc> (URL: дата звернення 11.11.2021).
6. Жовтобрюх М. А., Волох О. Т., Самійленко С. П., Слинко І. І. Історична грамати́ка української мови. Підручник. К.: Вища школа, 1980. 320 с.
7. Залізняк Л. Л. Походження українців у лещатах імперських міфів. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zalizniak/Pokhodzhennia_ukraintsiv_U_leschatakh_i_mperskykh_mifiv.pdf?PHPSESSID=cib5ue8vu96h6rh40roc1dhol2 (URL: дата звернення 21.11.2021).
8. Залізняк Л. Л. Чи справді був старшим «старший брат». *Берегиня*. 1997. № 3–4. С. 42–46.
9. Карпенко Ю. О. Українська гіпотеза. *Мовознавство*. 1993. С. 3–9.
10. Медведєв Ф. П. Історична грамати́ка української мови: Короткий нарис. Харків, 1955. Ч. 1. 215 с.
11. Німчук В. В. Періодизація як напрям дослідження генези та історії української мови. *Мовознавство*. 1997. № 6. С. 3–14.
12. Німчук В. В. Походження й розвиток мови української народності. *Українська народність: нариси соціально-економічної і етно-політичної історії*. К., 1990. С. 190–235.

13. Німчук В. В. проблема українського діалектогенезу. *Проблеми сучасної ареалогії*. К., 1994. С. 25–47.
14. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. — К., 1995. 440 с.
15. Онуфрієнко Г. С., Хваткова С. О. Проблема походження й періодизації української мови в концепціях і гіпотезах ХХ століття: *Зб. наук. пр. VI Всеукр. наук.-практ. конф. «Державна етнонаціональна політика: правовий та культурологічний аспекти в умовах Півдня України»* / Під заг. ред. М. В. Дєдкова. Запоріжжя: Облдержадміністрація, ЗНТУ, 2005. С. 12–20.
16. Онуфрієнко Галина, Хваткова Світлана. Генеза української мови у гіпотезах та концепціях мовознавців ХІХ–ХХ ст. *Персонал*. 2006. № 11. С. 40–45.
17. Онуфрієнко Галина, Хваткова Світлана. Генеза української мови у гіпотезах та концепціях мовознавців ХІХ–ХХ ст. *Персонал*. 2006. № 12. С. 36–41.
18. Півторак Г. П. Актуальні проблеми реконструкції давньоруських діалектних ареалів. *Мовознавство*. 1988. № 1. С. 38–47.
19. Півторак Г. Давньокиївські писемні пам'ятки ХІ–ХІІІ ст. як джерело дослідження ранньої історії української мови. *П'ятий конгрес Міжнародної асоціації українців*. Чернівці, 2002. С. 146–149.
20. Півторак Г. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. К., 2000. 151 с.
21. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. К., 1993. 182 с.
22. Півторак Г. П. Хронологічні межі формування української мови як мовної системи. *Пам'ятки писемності східнослов'янськими мовами*. К., 1995. С. 84–88.
23. Потебня А. А. К истории звуков русского языка. Воронеж, 1876. Режим доступу: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/8493> (URL: дата звернення 15.11.2021).
24. Русанівський В. М. Давньоруська мова: міф чи реальність. *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 5–12.
25. Сокіл Богдан. Проблема походження української мови. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Вип. 34. Част. II. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. С. 46–54.
26. Ткаченко О. Б. До соціолінгвістичної класифікації мов у її слов'янській специфіці і динаміці. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 63–68.
27. Ткаченко О. Б. Місце України й української мови на карті світу. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 3–13.
28. Филин Ф. П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков. М.-Л., 1972. Режим доступу: <https://obuchalka.org/20180826103339/proishojdenie-russkogo-ukrainskogo-v-belorusskogo-yazikov-istoriko-dialektologicheskii-ocherk-filin-f-p-2006.html> (URL: дата звернення 19.11.2021).
29. Царук О. В. Кілька концептуальних зауважень до проблеми українського глотогенезу. *Мовознавство*. 1998. № 5. С. 43–48.

- 30.Царук О. Українська мова серед інших слов'янських. Етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. 323 с.
- 31.Чертков О. Пелазги — фракийские племена, населившие Италию. М., 1853. 112 с.
- 32.Шахматов О. О., Кримський А. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської староукраїнщини XI–XVIII вв. *Короткий нарис історії української мови*. К., 1924. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001315> (URL: дата звернення 05.11.2021).
33. Шафарик П. Славянские древности. М., 1848. Режим доступу: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003561511/ (URL: дата звернення 19.12.2021).
- 34.Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? К., 1994. С. 3–19.